

ЗА ПРОИЗХОДА НА ИМЕТО КАЗАНЛЪК И МЕСТОПОЛОЖЕНИЕТО НА ГРАД КРЪН

Мариана Минкова¹, Иван Т. Иванов²

ON THE ORIGIN OF THE NAME KAZANLAK AND THE LOCATION OF THE TOWN OF KRAN

Mariana Minkova, Ivan T. Ivanov

Abstract: The article shed light on the early history of the Ottoman city of Akça Kızınlık, the predecessor of the modern city of Kazanlak, in order to discover the meaning of this name and its possible relationship with the name of the former Bulgarian district town of Krun. Evidence is presented that the city of Krun was located within the territory of today's town of Kazanlak, near the Kulenska mahala residential district. This conclusion is supported by the linguistic analysis of the semantic root Kızın of Kızınlık, which regularly conveys the name of the medieval Bulgarian town of Krun. The first part of the Ottoman name, Akça "spring, a place rich in potable water", repeats the meaning of the old Greek name Krunoi "spring", latter transformed into Bulgarian name Kran.

Keywords: Akça Kızınlık, etymology, rotacism, Kazanlık, location of Kran.

За местоположението на средновековния български областен град Крън, документиран от края на 12 до края на 14 век, са изказани различни хипотези (Овчаров 2001, 68–71)³. Според Атанас Попов,

¹ **Мариана Петрова Минкова** – д-р, Регионален исторически музей Стара Загора, e-mail: velta_mm@abv.bg

² **Иван Танев Иванов** – проф. дбн, Тракийски университет Стара Загора, e-mail: ivanov_it@gbg.bg

³ К. Иречек, подкрепен от Петър Ников, смята, че градът се е намирал близо до днешното село Тъжа. Кръстю Миятев го локализира до с. Манолово, община Павел баня. Д. Ангелов и Щ. Атанасов изказват предположение, че градът се е намирал в землището на град Шипка, в началото на прохода. Братята Шкорпил предлагат град Крън да се търси близо до дн. село Кърнаре, Троянско, или до град Карнобат.

подкрепен от Т. Овчаров, град Крън се е намирал до село Хасът, Казанлъшко, днес преименувано на Крън. Районът между днешните градове Крън и Шипка, разположени на около 10 км северозападно от гр. Казанлък, е изключително богат на археологически останки от неолита до Късното средновековие⁴.

I. Особености на ранната османотурска топонимия и език

I.1. Според Зарев (Зарев 1994, 65–69) след завладяването на Казанлъшкия край от османските турци много имена на местни селища са запазили в леко променена (турцизирана) форма своите български имена, например: *Шипка* – Шибка, Шпкхъ (XV в.); *Черганово* – Джарганлъ (XV в.); *Твърдица* – Фердич (XIV в.), Вердиджи кюверан (Гяурски Твърдец); *Горно Съхране* – Сарухан баля (XV в.), Саруханлий (1676 г.); *Долно Съхране* – Сарухан зираа (XV в.), Сърухан кебир (1676 г.); *Тулово* – Тиле (XIV в.); *Мъглиж* – Мглиш (1430 г.), Муглас (1676 г.); *Турия* – Турия (1430 г.).

По същото правило предосманските имена на големите селища по българските земи се запазват в турцизиран вариант⁵. Об-

⁴ В този район обаче не са намерени останки на средновековен град от мащабите на областния център Крън. В тази връзка Т. Овчаров подчертава, че: „археологическите проучвания все още не са достатъчни за категоричното приемане на горната версия и че са необходими още теренни и сондажни проучвания там и на други заинтригуващи с имената си местности за окончателното установяване местоположението на този важен за българската история град“ (Овчаров 2001, 68–71).

⁵ Пример за това са Едирне от Одрин, Ямбол от Ямполис, Филибе от Филипопол, Русчук от Русе, Jerköki и Iurcova от Гюргево, Erkene от Регина, Piravada от Провадия, Madra от Мадара, Sunni от Шумен, Dirnavi от Търново, Zibestova от Свищов, Нийболу от Никопол, Охри от Охрид, Юскюп от Скопие, Нова берда от Ново бърдо и др. Примери за турцизирани имена на подалечни предосмански градове са: Антакия от Антиохия, Килис от Киликия, Бурса от Пруса, Кайсери от Цезаря (Кесария), Анкара от Ангора, Измир от Смирна, Гелиболу от Галиполи, Enez от Енос, Гьореме от Корама, Аванос от Венасса, Коня от Иконион, Тунус от Тунис, Тарабулус от Триполи, Джазаир от Алжир, Къбръс от Кипър, Дамъшк от Дамаск, Руван от Ереван, Трабзон от Трапезунд и мн. др.

щото заключение е, че ако селището и неговото население са се запазвали, то и неговото име се е запазвало във вид, удобен за произнасяне от османските завоеватели.

1.2. В тюркоговорящите страни и райони има много градове, носещи названието *Акча*, *Акче*, като навсякъде това название означава „сладководен извор, кладенец, поток“⁶. В южната част на Узбекистан, провинция Каракалпакия, близо до река Аму даря се намира голям кладенец, наречен Акча. В Западен Китай близо до туркменската граница в район, населен с уйгури, се намира град Акче, което на уйгурски означава „поток, кладенец, вода за пиене“. В Северен Афганистан до туркменската граница се намира град Акча, населен предимно с туркмени, като названието на града означава „кладенец“. В южната част на руската република Башкирия в Южен Урал има езеро, наречено *Акча кул* („Сладководно езеро“). Също в Русия близо до град Омск се намира езерото *Акча* („Сладководно“). В Турция на брега на Мраморно море се намира град Акшау, чието название означава „Сладководна река“. Също в Турция близо до град Батман се намират езерата *Yukarı Akça gölü* „Горно сладководно езеро“ и *Aşağı Akça gölü* „Долно сладководно езеро“, както и селището Акча „Сладководно“.

Изразът акча се е съдържал и в езика на османските турци, поради което в България са останали на много места негови топоними и хидроними. Например: река *Акча* минаваща през с. Чакаларово, община Кирково, област Кърджали; река *Акча, сар дере*, на 15 км южно от Ивайловград. Освен изразът акшау (акча, аqча, акча) в османотурския език са ползвани и изразите *аксу* „бяла вода“ и *акбунар* „бял кладенец“, носещи същото значение. Обратният израз *карабунар, карасу, карасулук* носи значението „извор или кладенец с горчива вода“.

⁶ Тюркският израз *акча* съдържа тюркската дума ак „бял“ и има три значения. Във формата Акча < ак той означава „белезникав, беличък“, а също и „сребърна монета, монета, пара, акче“ (Гончаров 2013, 55–56). Във формата акча, аqча, Акча < Aksu той означава „сладководна река, сладководен извор, езеро, кладенец“. В случая тюркската дума ак „бял“ има преносното значение „благоприятен, полезен, познат“, а *чау* „река, извор, кладенец“ (Абаев 1958, 329).

1.3. Османотурският език спада към огузката група на младите тюркски езици, в която влизат още азербайджанският, туркменският и гагаузкият езици. Една от характерните особености на младите тюркски езици е техният „рогацизъм“, т.е., звукът „r“ в интервокална позиция проявява нестабилност и се променя на „z“. Това означава, че звукът „r“ в интервокална позиция е запазен при старите тюркски езици, а при младите тюркски езици е променен на „z“. Това езиково явление е пояснено с примери в следната таблица:

Дума от стар тюркски език (чувашки)	Дума от млад тюркски език (османотурска)	Значение на думата
kuraş (кураш)	küzük (кюзюк)	клюп, плетиво
yāraṅa (ярана)	izenge (изенге)	стреме
huran (хуран)	kazan (казан)	казан
şaran (шаран)	sazan (сазан)	шаран
xur (хур)	qaz (каз)	гъска
takhar/tāxxār (тахар)	dokuz (докуз)	девет
vātār (ватар)	otuz (отуз)	тридесет
samār (самар)	semiz (семиз)	пълен, дебел човек
kır (кър)	kız (къз)	дъщеря
gör (гьор)	göz (гьоз)	око

II. Исторически данни за образуването на град Акча Казанлък.

Градът възниква няколко десетилетия след превземането на района от османските турци. За това благоприятстват ключовото местоположение на града като център на плодородна подбалканска равнина, наличието на близки проходи в планините на юг и север, както и обилието на извори и реки. Същите условия ще да са съдействали и за възникването на град Крън, чието местоположение остава неизвестно.

В. Кънчов (Кънчов 1923, 295–301) съобщава, че османо-турският завоевател на района – Саръджа паша – най-напред се установил на лагер в близкото село Субашькьой, но не харесал това място. След това се изместил на ново място, наречено *Къзанери*, и там окончателно построил своя лагер, а до него джамия, наречена Бююк

джамия, която стои запазена на пазара на град Казанлък. Около джамията се заселва част от жителите на близките турски села Субашъкой и Томарсанлъ, с което се дава началото на нов град. В документ от 1411–1412 г се казва, че това място, наречено Акче Къзанлък е дадено като вакъф на Саръджа паша (Gökbilgin 1952, 244; Райчевска, Танева 1999, 60–68).

Първата турска махала на града е създадена на десния бряг на р. *Старата река*, южно от върха Тюлбето, на който е запазена гробницата на изтъкнат османотурски завоевател, вероятно Сараджа паша или неговия син. Това място, според данните на В. Кънчов, се е наричало *Къзанери*. Няколко века по-късно до това място източно от Старата река възниква първата българска махала на града/ Куленската, наречена така поради наличието на висока кула, чиито останки са запазени до началото на XX в. (обр. 1.). Названието „Старата река“ е също много показателно. Забелязано е, че в района на градовете Пловдив, Стара Загора и Сливен има много реки, наречени Стара(та) река. Като правило повечето от тях текат близо до или покрай стари, отдавна заличени селища, градове и крепости (Чорчопов 2006, 69–73).

В османските документи от началото на XV век името на новообразувания град е Акча Къзанлък (Кънчов 1923, 295–301). Произходът и значението на това име досега не са установени със сигурност. Съвременният вариант Казанлък произлиза от надписите върху руските военни карти от XIX в.

III. Хипотези за произхода на името Акча Къзанлък

Независимо, че в продължение на около 500 години градът носи името Акча Къзанлък, всички хипотези се опитват да обяснят само втората част – Къзанлък. Първата част – Акча, се обяснява чрез турската дума акча, на която погрешно се придава смисъла „бял, красив“.

Най-известните хипотези обясняват името Казанлък чрез турската дума къз „дъщеря, момиче“. В 1861 г. Емил Изамбер (Isambert 1861, 1873) пише в своя *Географски пътеводител* за една легенда, която има връзка с произхода на името Казанлък: „Завоевателят на пътя в тази част на планината видял да отиват към него група деца

от двата пола, облечени в бяло; тези деца били синове и дъщери на войници, зачислени насила в османската армия; те дошли да молят за своите бащи монарха: техните ниви, казвали те, били необработени, а селата останали пусти. Султанът, при вида на тази група от деца, за която не можел да си обясни присъствието на своя път, се провикнал: Какво искат от мене тези хубави, облечени в бяло деца? (*Neh isterler bou aktchid kesanlik?*). Тези две последни думи ще останат официалното наименование на града“ (Янков и Димитрова 1992, 123–126). Подобна версия на легендата се споменава и от д-р Поайе от Парижкото географско дружество. Група деца и жени излезли да посрещат някакъв султан (вероятно Мурад), преминаващ през тези места. Като ги видял, големецът възкликнал: *не акча къзанлар* – т.е. „какви бели момичета!“.

Най-вероятно горното предание, от което се извежда народната етимология за името на града, представлява силно опростен и съкратен фрагмент от посочения по-долу разказ за превземането от войските на Арап Юсуф паша на град Николов (Крън) и неговата Бяла кула с укрилите се там жени и деца.

Според Табаков (Табаков 1986, 241) името на Казанлък трябва да се изписва *Къзанлък* и като се вземе пред вид основата *къз* „момиче, дъщеря“ и суфикса – *лък* трябва да се преведе като „множество деца“.

В споменатите по-горе хипотези се нарушава граматиката на турския език, защото от думата *kız* „момиче, дъщеря“ може да се образува думата *kızlık* „място, където има много момичета“, но не и *kızanlık*. В тази връзка Чудомир (Чудомир 1932) цитира мнението на тюрколога В. Хиндалов, според когото името на града не е образувано от семантичния корен *къз* „момиче“, а от корена *къзан* – турска дума с персийски произход, която означава „момък, левент, ловец“ и др. Оттук В. Хиндалов заключава, че *Къзанлък* означава „място, където има много левенти и ловци“.

Друга възможност за избягване на граматичното нарушение *kız – kızlık – kızanlık* е като вмъкнатата частица *-an-* се разглежда като *han* „хан, къща“. От тук *kızan* се превежда като *kız han* „момичешки, женски хан“. Тази идея е застъпена в друг вариант на горната легенда, в която се казва, че войската на Сараджа паша избива мъж-

кото население и в гората покрай Старата река останали да живеят само жени и деца. Поради това мястото било наречено *къзханлък* „женски хан“, т.е., „място, на което живеят жени“. Постепенно определението *къзханлък* се променя до *къзанлък* и става име на поселението. В друг вариант на легендата се казва, че завоевателите срещнали голяма група жени и момичета, скрити в тукашните гори. От тук те нарекли мястото *къзханлък* „хан или място, където има много момичета“ (Зарев 1994, 65).

Втора група хипотези не използват турската дума *къз* „дъщеря, момиче“.

Според Йордан М. Стателов (Чудомир 1932) името Къзанлък произлиза от българските думи *ка́зан* „разказан, прославен, прочут“ и *лъг* „ливада“ и означава „прочута ливада“. Подобна идея е вложена и в една легенда, според която турците били възхитени от разкошните градини в долината, в които играели деца и девойки, и нарекли селището Къзанлъга „момичешка градина“.

П. Иванов обяснява името Къзанлък на основа на предположението, че след като турците разрушават град Крън, неговите жители побягват и се заселват в стана на Сараджа паша (Аврамов 1929, 236). Според този автор новите пришълци донасят името на своя град Крън и станът на Сараджа паша започнал да се нарича Крън, после Крънлък и накрая Къзанлък (Чудомир 1932). Промяната Крънлък – Къзанлък той обяснява с печатна грешка, защото като се тури една точка отгоре на турското (арабско) „р“, то се превръща на „з“.

В заключение, представените хипотези за името *Акча Къзанлък* не се позовават на исторически данни и нямат добра езикова аргументация. Досега не е посочен друг топоним в обширната Османска империя, който да има форма и значение, подобни на Акча Къзанлък, което показва, че този топоним има уникален местен произход. Целта на настоящата статия е да се представи ново и исторически обосновано предположение за произхода и значението на този топоним.

IV. Етимология на основата „Къзан“ на оригиналното име Къзанлък

Името *Къзанлък* съдържа семантичната основа *къзан* и суфикса *-лък*. Турският топонимен суфикс *-лък* показва наличие (в на-

стоящото или в миналото) на предмет или на състояние, означени с основата на думата. Например: от *клице* „черква“ се образува *клицелик* „място, където има черква“, от *дере* „дол“ се образува *дерелик*⁷ „място, където има дол“, от *орман* „гора“ се образува *орманлък* „място, където има гора“ и т.н. С други думи, *Къзанлък* означава „място, където се намира Къзан“. Какво е това *Къзан*?

Според нас, подобно на посочените по-горе топоними на стари, запазени след османотурското завладяване селища, названието *Къзан* е турцизиран вариант на много известното име на централния за областта град Крън. Преходът Крън > Къран > *Къзан* се обяснява с фонетичните особености и история на тюркските езици.

Първата част на прехода Крън > Къран се обяснява с правилото, съгласно което никоя дума или сричка в тюркските езици не може да започва с две последователни съгласни. Това правило се спазва и при усвояване на чужди думи, започващи с две съгласни. В този случай тюрките поставят нова гласна или пред двете съгласни, или между тях. Например, по това правило от Стамбул се получава Истамбул, от Дряново се получава Диранав, от Кричим – Киричим и т.н. В случая от Крън се е получило Къран, т.е. вмъкната е подходяща гласна между двете съгласни.

Втората част на прехода Къран > *Къзан* се обяснява с посочения по-горе фонетичен преход в младите тюркски езици, наречен „ротацизъм“. По това правило спомената по-горе дума *Къран* трябва при заселените на това място османски турци и туркмени да се е превърнала в *Къзан*.

В заключение можем да обобщим, че езиковият анализ посочва наличието на семантична връзка между корените на двата топонима – стария Крън и новия Къзан(лък). Тази връзка се подчертава и от добавения топонимен суфикс „-лък“, посочващ териториална близост (или съвпадение) на двата обекта, Крън и Къзанлък. Фактически, *Къзан* трябва да е било турското произношение на името на град Крън в годините, когато турците го обсаждат и разрушават.

⁷ Клицелик и Дерелик са названия на две местности близо до град Казанлък. В местността Клицелик са разкопани основите на църква и манастирски комплекс от V век.

Този извод се подкрепя от приведените по-горе данни (Кънчов 1923, 295–301), че най-старото име на мястото до Бююк джамия, където възниква турският град Акча Къзанлък, е *Къзанери*. Според нас названието *Къзанери*, представено на турски като *Kızan yeri* (*Къзан йери*) означава „на *Къзан* мястото му“, т.е. мястото (*yer*), където се намира *Къзан*, т.е. Крън. Анализът на това название още веднаж показва, че мястото, където възниква Акча Казанлък, наречено *Къзанери*, фактически съвпада с местоположението на средновековния град Крън.

Подобен езиков остатък от най-ранния турски период, когато името на Крън се е променяло на Къзън, е старинното казанлъшко фамилно име *Казънкулеви*, например Слави Казънкулев (Енчев 2012, 113). Това име има топонимен характер и е от вида на известните Букурещлиев, Стамболийски, Софийски, Габровски и др. Основата на това име – *Казън куле* – съдържа посочената по-горе най-ранна турска форма *Къзън* на българското име Крън. Оттук *Къзън куле* се превежда като Крънската кула и най-вероятно се отнася за известната старинна кула в Куленската махала (обр. 1.).

V. Възможна етимология на думата Акча.

В турския език думата акча, аксе не означава „бял, хубав“, а „белезникав, беличък“ (Гончаров 2013, 55–56). Това никак не подкрепя популярната етимология, според която *Акча Къзанлък* означава „бял, хубав, бялокаменен, с бели покриви“ *Къзанлък*. Другото значение на акча, аксе „пара, аспра“, използвано в османска Турция, също трябва да се отхвърли.

Според нас, най-правдоподобно е значението *Акча* „сладководен извор“. То се подкрепя от факта, че *Акча Къзанлък* възниква в северната част на днешния Казанлък, в поройния конус на р. Крънска и р. Стара река, където подпочвената вода е в изобилие и е разположена близо до повърхността. На това място се намира местността Кайнарджа и тече известната казанлъшка река Абаята. Чудомир посочва, че Кайнарджа означава „извор“, а Абаята е форма на *Абахаят* „вода за живот“. Именно от това място започва централизираното водоснабдяване на днешен Казанлък (Нейчев 2008, 14).

И наистина, всички пътешественици и писатели от началото на XIX век, описващи градовете в Тракия, открояват Казанлък като място

с изобилие на питейна вода, при това с много добри качества (Фотинов 1843, 88–89; Цветкова 1981, 235; Ами Буе 1836, 250). В 1835 г. Йосиф Бозвели пише, че „Казанлък ... има ... бистросамоизворни, и добро-вкусни изрядни води“ (Бозвели 1835, 13).

В своята „Книга за развлеченията на копнеящия да преброди страните“ (1153 г.) арабският географ Идриси предава името на средновековния град Крън като *Акранус*. Счита се, че името на Крън идва от гръцката дума Κρυοί „извор“. Това отразява факта, че Крън е наследник на предходен византийски град, построен на място, богато на изворна вода. Османските завоеватели в XIV в. не са знаели смисъла на названието Крън (Κρυοί) и са добавили пояснението *Акча* пред него без да подозират, че с това те фактически повтарят неговото значение, защото Акча също значи „извор“.

VI. Наративни данни за превземането на град Крън от османските турци

Районът около областния център Крън е превзет от османските турци по време на завладяването на Горна Тракия, т.е. около 1370–1380 г. За многобройността на войсковите отряди, които са превземали укрепените български крепости съдим по факта, че през 1388 година великият везир Али Чандарлъ е изпратен с 30-хилядна армия на север от Стара планина, където превзема Провадия, Мадара, Шумен и Варна (Колин 2000).

По-долу се привежда документирано предание, описващо превземането от османските турци на един голям град в Казанлъшкото поле, най-вероятно град Крън. Допълнителните данни, поясняващи местоположението на този град показват, че той съвпада с днешния град Казанлък. Преданието е записано в края на XVIII и началото на XIX в. и днес е известно от три източника (Йеросхимонах Спирidon 1900, 98–99; Паисий Хилендарски 1844:70, Онуфрий Попович⁸). Не е изключено то да е съществувало в писмен вид и преди това.

⁸ Неговият разказ „Конечное падении Болгарии под турецку власть“ е вмъкнат като приписка на с. 86–88 в неговият препис на Паисиевата „История славянобългарская“ (Ангелов 1977, 237–238). Ръкописът е от 30-те години на XIX в. и се съхранява под № 716 в светогорския Хилендарски манастир.

Йеросхимонах Спиридон е роден в Габровско, което е сравнително близо до мястото на събитието, поради което разказът му е изпълнен с важни подробности: „В лето 1454 събра султан Мехмет войска от около 500 хиляди и тръгна на останалите градове български и сръбски. Вървейки по този път, стигна до Филипопол и чувайки, че в Туловското, сиреч Казанлъшко поле има българска войска, криеща се между планините, назначи паша с 150 хиляди войска и отидоха на Туловското поле. Там нямаше войска, а обикновен народ – жени и деца, криещи се между планините, събрали се от разни градове и села: сиреч Чирпан и неговите села, Велта (дн. *Стара Загора – б.а.*) и неговите села, Загура (дн. *Нова Загора – б.а.*) и неговите села, а също и от Сливен. И като видя народът пришествието на турците, много се побояха и завикаха със силен глас даже до небесата: „Господи помилуй!“⁹. И Господ чу техния глас и веднага издигна от земята мъгла и покри полето и настана голяма тъмнина. Турците се усъмниха, че българите са ги нападнали неочаквано и започнаха да се бият помежду си и се избиха до крак. Чак тогава се вдигна мъглата. Народът пък, като видя такова божие чудо, прослави бога и свети Николая, защото в тази планина имаше манастир на св. Николай и нарекоха от тогава този град Мъглиж и до днес“¹⁰.

Най-подробно събитието е описано от известния български монах Онуфрий Попович Хилендарец, роден в с. Енина до Казанлък (обр. 2⁹):

„Две години след падането на Цариград (1453 г.) султан Мехмед (Мехмет II Завоевателят – 1451–1481) събра 500-хилядна войска с помощта на цариградското съкровище и се укрепи на престола. После прати войска да превземе останалите български и сръбски градове. Тръгнаха по пътя за Филипопол към Самоков, където имаше голяма войска българска¹⁰. По пътя като чу, че в Туловското поле

⁹ Стрелките показват пътя, по който войската на Арап Юсуф паша е приближила т.нар. Николов град в Туловското поле. Двете колони са атакували голяма крепост, вероятно Крън, намираща се на мястото на днешния Казанлък.

¹⁰ Явно има хронологично смесване на събитията по превземането на Белград със събития от легендарната битка на цар Иван Шишман при Самоков (б.а.).

(то е Казанлъшкото) има българска войска, той веднага изпрати арабина Юсуф паша с 150 хилядна войска. Когато влязоха в Средна гора, намериха в тази планина манастир на свети Николай. Изсякоха всички монаси, а манастира разрушиха и изгориха до основи¹¹. Оттам отидоха в село Турия, но не намериха никого. Изгориха селото. След това се спуснаха до село Армаганово¹² при река Тунджа. От тамошните височини съгледаха манастир в Стара планина, белеещ се като град¹³. Там под манастира се събрали селски жени и деца, освен малкото войска, а в Бялата кула¹⁴ бяха генералските жени и деца и малко войници да ги пазят. Дето е сега Каза(н)лък, разделиха се турците на две: едни от Копринка да ударят Бялата кула (*т.е. да атакуват крепостта от запад – б.а.*), а други – от Армаганово на град Николов (*т.е., да атакуват крепостта от югоизток – б.а.*).

Когато народът и незлобливите деца видяха нападението на турците, извикаха всички в един глас: „Господи, помилуй, яко погибохом“. И господ ги чу. Турците пък, като чуха гласа, помислиха, че на тях нападат българи. В този час милостивият бог покри с мъгла цялото поле и настана тъмнина като в нощ.

Турците, идващи от Копринка, викаха на глас като бесни. И се смесиха при реката (*Кара дере – б.а.*)¹⁵, дето са сега лозята, тогава беше чисто поле. Пък другите мислеха, че са гяури. Така и другите си помислиха. Че като са удариха така крепко, от 4 часа до 9 часа¹⁶ и се съсякоха като пчели до един. Само малко на брой, по-страхливите, дето стояха отзад, се спасиха. И след деветия час, като се вдигна

¹¹ Развалините на този манастир още личат край шосето до село Розовец (Рахманли) в южния край на прохода Свети Никола (Кюркчиев 1985, 38).

¹² Дн. с. Бузовград (Зарев 1994, 65–69). В XV в. селото се е наричало Каладжь армаган кьой, в 1676 г. – с. Армаган, а през XVIII в. – Армаганово.

¹³ Вероятно става дума за несъществуващ днес манастир, носещ името Св. Никола, и разположен в Куленската махала на днешния Казанлък или северно от града, в подножието на планината.

¹⁴ Вероятно става дума за известната висока кула в Куленската махала на Казанлък (обр. 1.).

¹⁵ Една долчина в равнината между дн. села Овощник и Черганово на 7 км югоизточно от Казанлък.

¹⁶ Явно става дума за старобългарско време, когато часовете се броят от изгрева на Слънцето.

мъглата, като видяха, познаха, че наказание божие е паднало над тях. Побягнаха назад и намериха някакви луди до с. Турия. Попитаха ги много ли е българската войска, дето съсякла толкова турци за 5 часа. А онези им рекли, че няма българска войска, а само деца. Така засрамени, отишли и казали на султана, че погинала цялата Юсуф пашова войска в Кара дере. Он се геня саде Къзанъмиш, то ест – „а то били само деца“. И оттогава се казва Черна речка (*Кара дере – б.а.*) и (*Бяла кула*) Казанлък. До днес, вярно е, има Черна речка. Народът пък, като видя това чудо, прослави бога и светителя Николая чудотвореца и нарекоха тамошния град с името Мъглиж и до днес“.

В похода на Юсуф паша е участвала значителна по брой войска, не по-малко от 15–20 хиляди войници. Очевидно целта на похода е била превземането на голяма крепост в тогавашната Крънска хора, най-вероятно самия град Крън. Онуфрий Попович пише, че в атакуваната крепост е била разположена т.нар. Бяла кула. Достоверността на това съобщение се подкрепя и от подробното описание на оперативния план на самата атака. Атакуващите войски са се концентрирали в землището на днешното село Бузовград и след като се разделили на две, са атакували стоящата пред тях крепост от две посоки: от запад през село Копринка и от югоизток на Бузовград през реката Кара дере до днешното с. Овощник (обр. 2.). Това показва, че атакуваната крепост (Крън) се е намирала на територията на съвременния град Казанлък.

Авторът съобщава и за голям манастир „Св. Никола“, който се намирал в подножието на планината и на името на когото атакуваният град е наречен „град Николов“. Това показва, че още по това време, както и днес, св. Никола е бил тачен като важен светец – покровител на атакувания град. В днешно време името на свети Никола е много често срещано като име на черкви, манастири, проходи и планински върхове в Казанлъшкия край¹⁷.

¹⁷ В българската етнография св. Никола е обрисован като „свръх-естествен юнак, който има криле и може да хвърчи по моретата и височините“ (Маринов 1914, 528–534). С тези си способности той всякога се намира в моретата и планината и бди за живота на пътниците.

Необходимо е да се обърне внимание и на още едно важно съобщение в този разказ. По времето, когато османотурските войски са атакували т.нар. „град Николов“, в самата Бяла кула са се укривали множество жени и деца, пазени от малко войници. В най-ранния вариант, записан от йеросхимонах Спиридон се казва, че укрилото се мирно население се събрало от градовете и селата на един обширен район около днешните градове Чирпан, Стара Загора, Нова Загора и даже Сливен. От една страна, това показва големината на обсадената крепост, способна да побере толкова много хора. От друга страна, това съобщение посочва, че в сравнение с крепостите, съществували по това време в посочения район от Чирпан до Нова Загора, атакуваният град Николов е бил най-голямата и силна крепост и само тя е можела да предостави закрила за мирното население. Тези две обстоятелства още веднаж подкрепят представата, че атакуваната крепост е била град Крън.

VII. Археологически данни, подкрепящи съвпадението на Крън с Казанлък

В таблицата по-долу са представени 13 от всичко 16 предмета от периода XI–XIV в., намерени в обширния район от с. Тъжа до с. Пчелинов рът и съхранени в Казанлъшкия музей (Гетов и Цанова, 1967). От тях 7 са намерени в Казанлък, което прави 44% от общо намерените. Ако добавим към тях и четирите находки от с. Крън (Хасът) и Енина, които са много близо до Казанлък, получаваме 11, т.е., 67% от общонамерените 16 предмета. Този резултат подкрепя извода, че през Късното средновековие (XI–XIV в.) на територията на Казанлък и съвсем близо до него е имало селище, много по-голямо от останалите селища от посочения обширен район.

№	Музеен №	Вид	Век	Местонамиране	Година на намиране
1	112	Боздуган	13-14	Казанлък	1903
2	114	Енколпион	12-14	Казанлък	1937
3	115	Енколпион	10-11	Казанлък	1931
4	123	Обеца	13	Казанлък	1932
5	126	Гривна	13-14	Казанлък	1947
6	128	Пафта	12-13	Казанлък	?
7	129	Пафта	12-13	Казанлък	?

8	116, 117	Златна монета	Средата на 11	Крън	1959
9	118, 119	Златна монета	Края на 11	Крън	1959
10	121	Стомна	12	Енина	1954
11	122	Обеци	14	Енина	1931

Много често най-старите джамии в България са строени от османските завоеватели върху основите на по-ранни църкви. В Казанлък е запазено народното предание, че споменатата по-горе Бююк джамия (известна и като Старата джамия) в Казанлък е построена върху основите на християнска църква (Янков 1989, 12–18).

В заключение, ако се абстрахираме от повърхностните народни етимологии и се опираме на данните от историографията, езиковедството и археологията, ще стигнем до обосновавания извод за произхода и значението на историческия топоним *Акча Къзанлък*. И двете думи, новата *Акча* и старата основа *Къзан*, т.е. Крън означават „извор“ и отразяват най-важното и ценно качество на района – неговото богатство на прясна вода. Оттук Казанлък трябва да означава „Извор, Изворище“. В добавка, няколко различни линии на разсъждение (езиковедска, историографска и археологическа) водят до извода, че мястото, където възниква турският *Акча Къзанлък* (Къзанери), е в съседство с големия средновековен български град Крън. Този извод се потвърждава от историографските данни за завладяването на Крънския край от турците.

БИБЛИОГРАФИЯ

Абаев 1958: В. Абаев Историко-этимологический словарь осетинского языка, Том I. А-К. Издательство Академии наук СССР, Москва–Ленинград. // **Абаев 1958:** V. Abaev Istoriko – arheologicheskiy slovary osetinskogo jazyka. Tom I. A-K. Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad.

Аврамов 1929: В. Аврамов. Войната на България с Византия в 1190 година и погромът на император Исак Ангел при град Трявна. София: Армейско военно издателство. // **Avramov 1929:** V. Avramov. Voynata na Balgaria s Vizantia v 1190 godina i pogromat na imperator Isak Angel pri grad Tryavna. Sofiya: Armeysko voenno izdatelstvo.

Цветкова 1981: Б. Цветкова. Френски пътеписи за Балканите, XIX в. София. // **Tsvetkova 1981:** B. Tsvetkova Frenski patepisi na Balkanite, XIX v. Sofia.

Ангелов 1977: Б. Ангелов. Из историята на старобългарската и възрожденската литература. София.// **Angelov 1977:** B. Angelov. Dlz istoriyata na starobalgarskata i vazrozhenската literatura. Sofia.

Бозвели Неофит Хилендарски 1835: Краткое политическое землеписание за обучение на българското младенчество. Часть пятая. Крагуевац.// **Bozveli Neofit Hilendarski 1835:** Kratkoe politicheskoe zemleopisanie za obuchenie na bolgarskoto mladenchestvo. Chast pyataya. Kraguevac.

Гетов, Цанова 1967: Л. Гетов, Г. Цанова. Народен музей Казанлък. Старо изкуство. Български художник. София.// **Getov, Canova 1967:** L. Getov G. Cenova. Narodен muzej Kazanlak. Staro izkustvo. Balgarski hudozhnik. Sofia.

Гончаров 2013: Е. Ю. Гончаров. Немного про акче: как назывались монеты в Золотой орде XV в. – *Семнадцатая всероссийская нумизматическая конференция*. Москва.// **Goncharov 2013:** E. Goncharov. Nemnogo pro akche: kak nazyvalisy monety v Zolotoj orde XV v. Semnadsataya vserossijskaya numizmaticheskaya konferenciya. Moskva.

Енчев-Видю 2012: И. Енчев-Видю. Дневник. Фрагменти. 1899–1909. Пловдив.// **Enchev-Vidyu 2012:** I. Enchev-Vidyu Dnevnik. Fragmenti. 1899–1909. Plovdiv, 2012.

Зарев 1994: К. Зарев. Имената на селищата от Казанлъшкия край през 15–19 в. и на Казанлък в географските карти от 16.–18. век. – В: Казанлък в миналото и днес. IV. // **Zarev 1994:** K. Zarev. Imenata na selishtata ot Kazanlashkia край през 15–19 v. i na Kazanlak v geografските karti ot 16.–18. v. – Kazanlak v minaloto i dnes. IV.

Йеросхимонах Спиридон 1900: История во кратце о болгарском народе словенском. Сочинися и исписа в лето 1792 йеросхимонах Спиридон. София: Св. Синод на Българската Църква.// **Yeroshimonah Spiridon 1900:** Istoriya vo kratitse o bolgarskom narode slovenskom. Sochinisya i izpisa v leto 1792 yeroshimonah Spiridon. Sofia: Sv. Sinod na Balgarskata Tsarkva.

Имбър Колин 2000: Колин Имбър Османската империя 1300–1481. София: Амисития.// **Imbar Kolin 2000:** Kolin Imbar Osmanskata imperia 1300–1481. Sofia: Amisitiya.

Кънчов 1923: В. Кънчов Град Казанлък-Летопис на Българското книжовно дружество за 1899–1900. – В: Казанлък в миналото и днес. II, София.// **Kanchov 1923:** V. Kanchov Grad Kazanlak – Letopis na Balgarskoto knizhovno druzhestvo za 1899–1900. – In: Kazanlak v minaloto i dnes. II, Sofia.

Кюркчиев 1985: М. Кюркчиев Розовец, Пловдив.// **Kyurkchiev 1985:** M. Kyurkchiev Rozovets, Plovdiv.

Маринов 1914: Д. Маринов Народна вяра и религиозни народни обичаи. – В: СБНУ, 28.// **Marinov 1914:** D. Marinov Narodna vyara i religiozni narodni obichai. – In: SBNU 28.

Нейчев 2008: Н. Нейчев Създаване и развитие на „Водоснабдяване и канализация“ ЕООД Стара Загора. – Булаква, 3.// **Neuचेv 2008:** N. Neucheв Sazdavane i razvitie na „Vodosnabdyavane i kanalizatsia“ EOOD Stara Zagora. – Bulakva, 3.

Овчаров 2001: Т. Овчаров. Към въпроса за местонахождението на средновековния град Крън. – В: Казанлък в миналото и днес. VI. Пловдив.// **Ovcharov 2001:** T. Ovcharov. Kam vaprosa za mestonahozhdenieto na sredno-vekovnia grad Kran. – In: Kazanlak v minaloto i dnes, VI, Plovdiv.

Хилендарски 1844: П. Хилендарски. Царственик, или История българская: Издадено и преработено от Христки Павловича. Будим (Будапеща).// **Hilendarski 1844:** P. Hilendarski. Tsarstvenik, ili Istoria bolgarskaya: Izdadeno i preraboteno ot Hristaki Pavlovicha. Budim (Budapeshta).

Райчевска, Танева 1999: Цв. Райчевска, Я. Танева Паметници от османския период в Казанлък. – В: Казанлък в миналото и днес. V.// **Raychevska, Taneva 1999:** Tsv. Raychevska, Ya. Taneva Pаметnitsi ot osmanskiya period v Kazanlak. – In: Kazanlak v minaloto i dnes. V.

Табаков 1986: С. Табаков Опит за история на град Сливен. София.// **Tabakov 1986:** S. Tabakov Oпит za istoria na grad Sliven. Sofia.

Фотинов 1843: К. Г. Фотинов Общее землеописание. Смирна.// **Fotinov 1843:** K. G. Fotinov Obshtoe zemleopisanie. Smirna.

Чорчопов 2006: Г. Чорчопов. Сърнена гора. Пътеводител. Стара Загора.// **Chorchopov 2006:** G. Chorchopov. Sarnena gora. Patevoditel. Stara Zagora.

Чудомир 1932: Чудомир. Из миналото на Казанлък. – В: *Съчинения в три тома*. III.// **Chudomir 1932:** Chudomir. Iz minaloto na Kazanlak. – In: *Sachinenia v tri toma*. III.

Янков 1989: Д. Янков Из археологическото наследство в Старозагорско. – В: *Ислямизационни процеси в Старозагорско и Казанлъшко през епохата на османското владичество*. I. Стара Загора.// **Yankov 1989:** D. Yankov Iz aheologicheskoto nasledstvo v Starozagorsko. – In: *Isl Yamizacionni procesi v Starozagorsko i Kazanlashko prez epohata na osmanskoto vladichestvo*. I. Stara Zagora.

Янков, Димитрова 1992: Д. Янков, Св. Димитрова. Един нов източник за историята на Стара Загора и Казанлък. – В: Известия на Старозагорския исторически музей, I. // **Yankov, Dimitrova 1992:** D. Yankov, Sv. Dimitrova. Edin nov iztochnik za istoriyata na Stara Zagora i Kazanlak. – In: *Izvestia na Starozagorskiya muzey, I*, 1992.

Gökbilgin 1952: T. Gökbilgin. XV ve XVI asırlarda Edirne ve Paşa Livâsi: vakıflar – mülkler muakaalar. İstanbul: University.

Isambert 1861 (1873): E. Isambert Orient, Grece et Turquie d'Europe. Paris.